

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Михайлов Віктор Миколайович

УДК 378.046-021.68:351.862-051(043.5)

**СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ
ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2022

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано самостійно, без наукового консультанта.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Аніщенко Олена Валеріївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
завідувач відділу андрагогіки (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Литвин Андрій Віленович,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, професор кафедри
практичної психології та педагогіки
(м. Львів);

доктор педагогічних наук
Євтушенко Наталія Василівна,
Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені
К.Д. Ушинського, доцент кафедри
природничо-математичних дисциплін та
інформаційно-комунікаційних технологій в
освіті (м. Чернігів).

Захист відбудеться 15 листопада 2022 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному веб-сайті www.ipood.com.ua та в бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Реферат розіслано 14 жовтня 2022 р.

**Заступник голови
спеціалізованої вченої ради**

Галина СОТСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної інтеграції заходи забезпечення безпеки, спрямовані на упередження небезпек, пов'язаних із загрозами життю, здоров'ю і добробуту людини, набувають дедалі більшого значення.

Зокрема на території України щороку виникає близько 200 надзвичайних ситуацій техногенного, природного й соціального характеру, внаслідок яких тільки впродовж 2021 року загинуло 148 (з них 16 дітей) та постраждало 545 осіб (з них 323 дитини). Надзвичайна ситуація медико-біологічного характеру, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, забрала життя понад 112 тис. осіб. Надзвичайно негативних наслідків як техногенного, так і соціального характеру зазнала Україна в результаті військової агресії російської федерації.

Зазначене актуалізує необхідність створення безпечних і сприятливих умов життєдіяльності людини, забезпечення сталого розвитку країни та зумовлює зростання вимог до фахівців з питань цивільної безпеки, рівня їхніх професійних знань, умінь, навичок щодо вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями та ліквідацією їх наслідків.

На розв'язання означених проблем спрямована державна освітня політика, ключові питання якої знайшли відображення в національних (Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), проєкт Закону України «Про освіту дорослих» (2022), Кодекс цивільного захисту України (2013), Стратегія національної безпеки України (2015), рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України» (2015), Цілі сталого розвитку в Україні на період до 2030 р., План заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України (2022)) і зарубіжних (Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (1993), Копенгагенська декларація (2002), Стратегія сталого розвитку «Європа – 2030» (2019), Інчхонська декларація «Освіта – 2030: забезпечення всеосяжної інклюзивної та справедливої якісної освіти та навчання протягом усього життя» (2015), Глобальна конвенція про визнання кваліфікацій вищої освіти (2019), Римське міністерське комюніке, присвячене розвитку Болонського процесу (2020)) законодавчих та нормативно-правових документах. У зазначених документах наголошується на необхідності підвищення якості навчання фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та забезпеченням цивільної безпеки, їхнього безперервного професійного й особистісного розвитку, зокрема в умовах післядипломної освіти.

Важливе значення у дослідженні проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті мають праці українських і зарубіжних учених, предметом наукового пошуку яких є: вихідні позиції сучасної філософії освіти (Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), теоретико-методологічні засади безперервної професійної освіти (О. Аніщенко, С. Гончаренко, В. Луговий, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, Л. Петренко, В. Радкевич, С. Сисоєва та ін.), різні аспекти проблем безпеки (В. Абрамов, Ю. Битяк, Б. Данилишин, А. Голєбйовська (*A. Gołębiowska*), В. Горбулін, Дж. Йонг (*J. Yong*),

В. Заплатинський, О. Литвиненко, А. Качинський, О. Корнієвський, Д. Кучма, А. Рогуля, Г. Ситник та ін.); питання державного управління у сфері цивільного захисту (П. Волянський, С. Домбровська, В. Доманський, Л. Жукова, О. Євсюков, Н. Клименко, А. Ромін, В. Садковий, А. Терент'єва та ін.); психологічне, правове, медичне, інформаційне забезпечення діяльності фахівців з питань цивільної безпеки (А. Куфлієвський, О. Косолапов, В. Лефтеров, С. Миронець, М. Сірант, А. Євстігнєєв, Ю. Таймасов, Г. Корж, В. Піщиков, Т. Ткаченко та ін.); професійна підготовка рятувальників (О. Бикова, Н. Вовчаста, М. Козяр, М. Коваль, А. Литвин, Г. Хлипавка та ін.). Питання готовності фахівців до професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах, розкрито в роботах В.-К. Бразова (*V.-K. Brazov*), В. Пономаренко, Н. Потапчук, Р. Сірко, О. Тімченка; у ситуації невизначеності – в дослідженнях Дж. Воланіна (*J. Wolanin*), В. Лоїк, І. Рубана, Ю. Рака, Р. Сукача, В. Тютюника та ін. Науковий інтерес викликають зарубіжні дослідження щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, застосування інноваційних технологій навчання М. Боосман (*M. Boosman*), Т. Ван'т Воут (*T. Van't Wout*), Дж. Балкар (*J. Balcar*), Й. Горак (*J. Horak*), А. Дойл (*A. Doyle*), Ф. Ель (*F. Ehl*), Т. Еломаа (*T. Elomaa*), К.-Г. Меєр-Тешендорф (*K.-G. Meyer-Teschendorf*), С. Пердіку (*S. Perdikou*), М. Томсен (*M. Thomsen*), Л. Халоуновата (*L. Halounovata*), Дж. Янчак (*J. Janczak*) та ін. Попри наявну значну кількість наукових праць і належне розроблення вченими різних аспектів проблеми дослідження виявлено відсутність праць, у яких було б цілісно представлено систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми, вивчення практичного досвіду підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті уможливив виявлення низки *суперечностей* між:

- суспільними потребами в безперервному розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки і недостатнім рівнем теоретичного та практичного опрацювання порушеної проблеми;
- об'єктивною потребою вдосконалення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та недостатньою обґрунтованістю її теоретико-методичних засад;
- необхідністю постійного розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки й недостатньою розробленістю змісту, форм організації, методів і технологій розвитку означеної компетентності.

Актуальність проблеми, її теоретичне і практичне значення в сучасних соціально-економічних умовах, подолання визначених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті»**.

Об'єкт дослідження – система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Предмет дослідження – підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як цілісної системи.

Мета дослідження полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні, розробленні системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та експериментальній перевірці її ефективності.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити бібліографічний аналіз проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у вітчизняній та зарубіжній літературі; уточнити базові поняття дослідження.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

3. Обґрунтувати методологічні підходи й принципи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

4. Розробити інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки та визначити критерії, показники і рівні розвитку означеної компетентності.

5. Визначити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

6. Спроекувати, теоретично обґрунтувати систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та експериментально перевірити її ефективність.

7. Розробити навчально-методичне забезпечення розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у системі підвищення кваліфікації.

8. Здійснити прогностичне обґрунтування перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Концепція дослідження. Мета й інтегративний характер предмета дослідження, що охоплює теорію і методику підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, зумовили необхідність обґрунтування концепції дослідження на методологічному, теоретичному, методичному та практичному рівнях.

Методологічний рівень передбачає використання фундаментальних ідей, положень і законів філософії, соціології, психології та педагогіки, а також концептуальних положень різних наукових підходів (андрагогічного, акмеологічного, системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного та міждисциплінарного) для формування цілісного уявлення про систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки і визначення шляхів вирішення проблеми розвитку професійної компетентності фахівців.

Теоретичний рівень визначає систему ідей, положень, висновків, покладених в основу концепції та системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; передбачає обґрунтування та уточнення дефініцій («безпека», «цивільна безпека», «фахівець з питань цивільної безпеки», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки»); виявлення педагогічних умов, реалізація яких сприятиме ефективності підвищення кваліфікації фахівців з

питань цивільної безпеки; розробленню інваріантної моделі професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки та створенню критеріально-рівневої структури професійної компетентності як результату підвищення кваліфікації у післядипломній освіті.

Методичний рівень репрезентує методичні засади розвитку професійної компетентності фахівців, що базуються на безперервному розвитку та саморозвитку професійних теоретичних і технологічних знань, аналітичних і синтетичних умінь, організаційно-управлінських та комунікативних знань і вмінь, особистісно-професійних якостей в умовах курсового і міжкурсowego навчання; упровадження технологій підвищення кваліфікації (дистанційне навчання, коучингові, ігрові, тренінгові, проектні, кейс-технології, soft skills, технології віртуальної та доповненої реальності тощо); створення комплексу навчально-методичного забезпечення із розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки.

Практичний рівень передбачає впровадження системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та експериментальну перевірку її ефективності з використанням діагностичного інструментарію; прогностичне обґрунтування перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розроблення і впровадження системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті забезпечить позитивний вплив на рівень розвитку професійної компетентності означених фахівців, якщо буде базуватися на науково обґрунтованих теоретичних, методологічних і методичних засадах. Загальну гіпотезу конкретизовано в часткових гіпотезах, суть яких полягає у тому, що підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті буде успішним за умов:

- розроблення авторської концепції підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, що ґрунтується на сучасних теоріях, ідеях, стратегіях, методологічних підходах і принципах, науково обґрунтованому доборі змісту, форм, методів і педагогічних технологій та спрямовується на підвищення ефективності їхньої професійної діяльності;

- розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як сукупності когнітивного, діяльнісного та особистісно-ціннісного компонентів;

- створення педагогічних умов підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, які забезпечують безперервність розвитку їхньої професійної компетентності з урахуванням циклічності курсового і міжкурсowego періодів навчання;

- розроблення комплексного навчально-методичного забезпечення: підручників, навчальних і методичних посібників, практичних порадників і практикумів для використання їх під час навчання та самостійної підготовки.

Методологічну основу дослідження становлять: загальнофілософські світоглядні положення взаємозв'язку і взаємозумовленості закономірностей, явищ

і процесів об'єктивної дійсності; положення про єдність загального і часткового, теорії і практики; принцип діалектики щодо переходу кількісних змін в якісні, причинно-наслідкові зв'язки, врахування аспектів об'єкта дослідження; принцип логіки для виконання гносеологічної функції; принцип об'єктивності для врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, що спричиняють виникнення певних політичних, соціально-економічних, безпекових та інших явищ; принципи цілісності й наступності явищ; положення про підвищення кваліфікації фахівців у закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки; методологія системного аналізу; концептуальні положення андрагогічного, акмеологічного, системного, особистісно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного, міждисциплінарного підходів; загальнонаукові принципи об'єктивності та обґрунтованості наукових висновків.

Теоретичну основу дослідження становлять висновки і наукові положення з проблем: філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень); теоретичних засад професійно-педагогічної освіти (С. Гончаренко, Л. Єршова, О. Кучерявий, Л. Пуховська, Г. Романова, Г. Сотська та ін.); безперервної професійної освіти (Н. Ничкало, В. Сидоренко, С. Сисоєва та ін.); освіти дорослих (О. Аніщенко, О. Баніт, Н. Гришанова, О. Дубасенюк, Л. Лук'янова та ін.); післядипломної освіти (Н. Євтушенко, А. Кузьмінський, В. Олійник, Т. Сорочан та ін.); розвитку професійної компетентності (В. Луговий, Л. Петренко, В. Саюк, Р. Степень та ін.); професійного розвитку фахівців галузі цивільної безпеки (В. Архипенко, П. Волянський, Н. Вовчаста, С. Гвоздій, Н. Кибальна, І. Коваль, М. Коваль, Ю. Ненько, О. Повстин, Г. Хлипавка та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використовувалися такі методи:

теоретичні: аналіз філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних праць, нормативно-правової документації з проблем підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; ретроспективний аналіз становлення системи підвищення кваліфікації фахівців; компаративний аналіз існуючої вітчизняної і зарубіжної практики розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців; структурно-семантичний аналіз, для визначення сутності базових понять дослідження; моделювання – для розроблення моделі професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; аналіз і синтез дослідницьких даних – для обґрунтування теоретико-методологічних і методичних основ дослідження; структурно-системний аналіз – для обґрунтування концепції і системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; узагальнення – для формування висновків і прогностичного обґрунтування перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки;

емпіричні: вивчення та узагальнення досвіду підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки (методи експертного оцінювання, опитування, анкетування, пряме та непряме спостереження, психолого-педагогічні методики); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки ефективності системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті;

SWOT-аналіз – для зіставлення сильних і слабких сторін розробленої системи підвищення кваліфікації означених фахівців;

статистичні: кількісний і якісний аналіз – для обчислення середньої величини (X) як узагальненої характеристики якісно однорідної сукупності за певною кількісною ознакою; непараметричний критерій G-знаків – для порівняння змін у стані розвитку досліджуваної ознаки; критерій χ^2 Пірсона – для обробки та інтерпретації результатів експериментального дослідження; інфографіка – для графічного відображення отриманих результатів.

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався упродовж 2016-2022 рр. й охоплював кілька етапів.

На першому етапі (2016–2017 рр.) здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі; ретроспективний аналіз функціонування системи підвищення кваліфікації фахівців; проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат та визначено базові поняття дослідження; здійснено наукове обґрунтування теоретико-методологічних і методичних засад розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; представлено авторську концепцію підвищення кваліфікації означених фахівців.

На другому етапі (2018–2020 рр.) розроблено інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; визначено й обґрунтовано діагностичний інструментарій оцінювання рівнів розвиненості компонентів професійної компетентності означених фахівців (критерії, показники, рівні); спроектовано, теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; проведено педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) з метою перевірки ефективності системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки й узагальнення отриманих емпіричних даних.

На третьому етапі (2021–2022 рр.) проаналізовано й узагальнено результати формувального експерименту; з'ясовано ефективність системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; опрацьовано і систематизовано дослідницькі матеріали, сформульовано загальні висновки; визначено перспективи подальшого вивчення окресленої проблеми; оформлено рукопис дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської, Київської, Львівської, Сумської, Чернівецької, Хмельницької областей, міста Київ. На різних етапах дослідження в експерименті брали участь 386 осіб, з них 51 – керівники, заступники керівників органів державної влади і місцевого самоврядування, діяльність яких пов'язана з реалізацією заходів з цивільної безпеки.

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено цілісне дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; теоретично обґрунтовано та розроблено

авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; спроектовано, теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як сукупності взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних блоків (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-результативний); розроблено інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, що характеризується цілісністю, поліфункціональністю, динамічністю всіх її компонентів; визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, реалізація яких забезпечує розвиток професійної компетентності означених фахівців;

– *уточнено*: зовнішні (політичні, соціально-економічні, безпекові) і внутрішні (на макро-, мезо- та мікрорівні) чинники підвищення кваліфікації фахівців; зміст понять: «безпека», «цивільна безпека», «фахівець з питань цивільної безпеки», «компетентність», «професійна компетентність»;

– *удосконалено* діагностичний інструментарій дослідження сформованості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки за змістово-смісловим, організаційно-діялісним та особистісним критеріями;

– *подальшого розвитку* набули положення щодо методологічних, теоретичних і методичних основ розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; зміст, форми, технології навчання фахівців з питань цивільної безпеки у процесі підвищення кваліфікації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні (у співавторстві) та впровадженні навчально-методичного забезпечення розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у системі підвищення кваліфікації, що містить: підручник «Підготовка пожежного-рятувальника: теорія та практика»; навчальні посібники: «Реагування на надзвичайні ситуації», «Організація та проведення занять із застосуванням інноваційних методів»; методичний посібник «Загальна підготовка працівників підприємств, установ, організацій до дій у надзвичайних ситуаціях»; практичний посібник «Вживання в умовах надзвичайних ситуацій»; практичні порадики: «Організація цивільного захисту під час реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», «Перші кроки щодо організації цивільного захисту на базовому рівні місцевого самоврядування»; методичні рекомендації «Проведення комплексного практичного заняття з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту (за методом case-study)»; «Практикум для педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності з проведення практичних занять за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій». Матеріали дисертації можуть бути використані для удосконалення нормативно-правової бази підвищення кваліфікації фахівців, у дослідженнях з теорії і методики професійної освіти, розроблення стандартів, освітніх програм, навчальних планів за спеціальностями: 261 – «Пожежна безпека»; 263 – «Цивільна безпека» в галузі знань 26 – «Цивільна безпека».

Результати дослідження впроваджено в практику підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки Департаменту організації заходів цивільного захисту ДСНС України (довідка про впровадження №16-179/16 від 01.11.2021), а також в освітній процес Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту (довідка про впровадження № 9401-87/9417 від 08.06.2022); Університету економіки і підприємництва (довідка про впровадження № 1172/4 від 17.06.2022); Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка про впровадження № 36 від 27.01.2022); Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт впровадження від 14.06.2022); Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Львівської області (довідка про впровадження № р-15/988/01-17 від 29.06.2021); Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області (довідка про впровадження № 01-20/562 від 22.05.2020); Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області (довідка про впровадження № 948 01-10/948 0001 від 06.01.2022).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві публікаціях: у [1, 21, 44, 46] обґрунтовано особливості підвищення кваліфікації фахівців, діяльність яких пов'язана з реалізацією заходів з питань цивільної безпеки, зокрема у новостворених територіальних громадах; у [2, 26, 28, 31, 32, 33, 48] запропоновано сучасні інноваційні технології та методи розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у процесі підвищення кваліфікації; у [4] представлено об'єднану мережу знань з цивільної безпеки як складову європейського Механізму цивільного захисту і досвід для України; у [7, 17] – ключові фактори знань за основними етапами циклу управління надзвичайними ситуаціями, їх класифікація і категорювання; у [13] – характеристику педагогічних умов, їх змістових елементів щодо ефективності підвищення кваліфікації фахівців; у [20, 27, 30, 47] – структурні компоненти професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; у [25, 37, 49] – складники системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, вимоги до науково-педагогічних (педагогічних) працівників закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки; у колективній монографії [18] дисертанту належать п. 1.1. «Закономірності, принципи, методи організації освітньої діяльності навчальних закладів цивільного захисту», в [19] – розділ «Pedagogical concept of the civil security specialists' advanced training»; у підручнику [40] – розділ I «Основи професійної підготовки», п. 8.1.1 «Професійно-психологічна підготовка особового складу ОРС НС»; у навчальному посібнику [41] – п. 3.3. «Суб'єкти реагування на надзвичайну ситуацію, їх завдання, розрахунок сил, угруповання сил»; у методичному посібнику [42] – розділ VI «Практичні форми навчання»; у практичному посібнику [43] – п. 3.1. «Правила поведінки в умовах надзвичайних ситуацій».

На захист виносяться:

1. Авторська концепція підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, яка базується на провідних ідеях і

положеннях філософії, соціології, психології, професійної педагогіки; методологічних підходах та принципах; ураховує інтегрований характер професійної діяльності фахівців досліджуваної галузі; забезпечує безперервність розвитку їхньої професійної компетентності із застосуванням форм, методів, освітніх технологій та реалізуються за циклічним підходом у курсовий та міжкурсний періоди підвищення кваліфікації; визначає зміст підвищення кваліфікації на основі вивчення поточного та прогнозованого контексту професійної діяльності в галузі цивільної безпеки.

2. Інваріантна модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, що характеризується цілісністю, поліфункціональністю, динамічністю всіх її компонентів; створена з урахуванням багатоаспектності професійної діяльності та визначає напрями розвитку професійної компетентності означених фахівців.

3. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних блоків (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-результативний), об'єднаних між собою на засадах андрагогічного, акмеологічного, системного, особистісно-діялісного, контекстного, компетентнісного, міждисциплінарного підходів, що уможливорює розвиток професійних знань, умінь, особистісно-професійних якостей для забезпечення ефективної професійної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження знайшли відображення в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях, зокрема: на *міжнародних*: «Реалізація інноваційних освітніх технологій для формування професійної компетенції педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту» (Сладковічово, Словаччина, 2016); «Функціональна компетентність керівників і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту» (Херсон, 2016); «Підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників сфери цивільного захисту шляхом впровадження сучасних методів навчання» (Кельці, Польща, 2018); «Актуальні питання вдосконалення підготовки фахівців сфери цивільного захисту» (Ле-Ман, Франція 2019); «Організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в сучасних умовах професійної діяльності» (Ірпінь, 2020); «Форми підвищення кваліфікації фахівців із питань цивільної безпеки: зарубіжний досвід» (Глухів, 2020); «Понятіе «безопасность» и «гражданская безопасность»: педагогический дискурс» (Семей, Казахстан, 2020); «Підвищення кваліфікації викладачів навчально-методичних центрів цивільного захисту: український досвід» (Глухів, 2020); «Сучасні моделі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки» (Івано-Франківськ, 2021); *всеукраїнських*: «Організація проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях у Республіці Польща» (Київ, 2014); «Участь органів місцевої влади у підготовці та навчанні населення діям у надзвичайних ситуаціях» (Харків, 2014); «Основні положення польського досвіду організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» (Харків, 2014); «Організаційне керівництво навчально-

методичними центрами сфери цивільного захисту» (Харків, 2015); «Місцева політика в управлінні безпековим середовищем життєдіяльності людей» (Київ, 2018); «Практика формування компетентностей керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням заходів з питань цивільного захисту» (Київ, 2018); «Кейс-метод як засіб формування професійних компетентностей фахівців сфери цивільного захисту» (Київ, 2019); «Використання інтерактивних технологій у підвищенні кваліфікації керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту» (Київ, 2019), «Можливості та проблеми підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів влади з питань цивільної безпеки» (Львів, 2020); «Сучасні моделі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки» (Івано-Франківськ, 2021).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління на тему «Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій» (спеціальність 25.00.04 – місцеве самоврядування) захищена в 2013 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувались.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 49 наукових працях (23 одноосібних), серед яких: 13 статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 1 стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні, що має ISSN-номер, підтверджений на вебсайті Міжнародного центру реєстрації періодичних видань; 4 колективні монографії; 1 підручник; 5 посібників (навчальні, методичні, практичні); 2 практичних порадики; 1 методичні рекомендації; 1 практикум; 18 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (501 найменувань, з них 49 іншомовні), 26 додатків на 93 сторінках. Робота містить 23 таблиці, 51 рисунок, 5 формул. Загальний обсяг дисертації – 577 сторінок, основна частина займає 381 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; викладено концепцію й гіпотезу, розкрито методи й етапи дослідницького пошуку, представлено методологічну й теоретичну основи, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення; відображено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації і структуру дисертації.

У **першому розділі** – «Підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як науково-педагогічна проблема» – проаналізовано стан розроблення проблеми підвищення кваліфікації фахівців у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі; здійснено теоретичне

обґрунтування базових понять дослідження; викладено результати ретроспективного аналізу проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Бібліографічний аналіз наукових праць вітчизняних дослідників засвідчив, що проблема підготовки фахівців з питань цивільної безпеки за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» розглядається крізь призму обґрунтування методичних засад професійно-екстремальної підготовки особового складу підрозділів ДСНС України (Л. Гонтаренко, М. Козяр, І. Коваль); психологічної підготовки фахівців рятувальних підрозділів (Г. Грибенюк, В. Лефтеров, О. Косолапов, Р. Сірко); формування професійних компетентностей майбутнього фахівця служби цивільного захисту (О. Бикова, А. Іващенко, М. Коваль, А. Майборода, О. Повстин, К. Пасинчук, Ю. Таймасов, Г. Хлипавка); ціннісного ставлення до власного здоров'я, моральної культури та виховання професійної відповідальності майбутніх фахівців цивільного захисту (А. Демченко, Г. Корж, Н. Кибальна, Н. Олексієнко); обґрунтування механізмів державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту (Ю. Харламова, О. Гада); формування готовності до професійної діяльності (А. Нестеренко, М. Омельченко); самозбереження в екстремальних умовах професійної діяльності (М. Пелипенко), адаптації до умов професійної діяльності (В. Покалюк). Широкий спектр порушених ученими питань вказує на міждисциплінарний характер досліджень у галузі цивільної безпеки і водночас актуалізує проблему підвищення кваліфікації означених фахівців у післядипломній освіті.

Вивчення й узагальнення практичного досвіду зарубіжних країн, зокрема Польщі та Німеччини, щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки дало можливість виявити, що особлива увага акцентується на безперервному професійному вдосконаленні фахівців, підвищенні їхньої компетентності. З'ясовано, що важливим аспектом підвищення кваліфікації є: диференціація програм підготовки, постійне оновлення їх змісту та запровадження нових; використання інноваційних форм і методів підготовки; створення середовища розвивальної взаємодії для оволодіння практико-орієнтованими знаннями та вміннями; розвиток інноваційного мислення; культивування цінностей безпеки життя і діяльності людей.

Структурно-семантичний аналіз базових понять дослідження («безпека», «цивільна безпека», «фахівець з питань цивільної безпеки», «компетентність», «професійна компетентність») як міждисциплінарних категорій, що інтегрують окремі положення філософії, соціології, психології, педагогіки та інших наукових галузей, засвідчив наявність суперечностей у їх тлумаченні, що зумовило необхідність визначення і уточнення поняттєво-термінологічного апарату як основи формування теоретико-методологічних засад підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Узагальнення проаналізованих дефініцій уможливило формулювання власного визначення поняття «професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки» як інтегративного системного утворення, що враховує загальну ерудицію фахівця та досконале знання справи, зумовлене безперервним навчанням, а також досвідом та індивідуальними схильностями, цінностями,

мотивами роботи і самовдосконаленням, усвідомленням себе в навколишньому середовищі та довілля щодо себе, що дає змогу розв'язувати професійні завдання, характерні для галузі цивільної безпеки.

Здійснений ретроспективний аналіз проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки дав змогу виявити суголосність розвитку цієї складової освіти дорослих з еволюцією системи захисту населення та територій від небезпек природного і техногенного характеру та унаочнити окремі особливості її становлення й розвитку за відповідними етапами, що передбачають: здобуття знань про небезпеки від сил природи та їх протидію через просвіту (до XV ст.); елементарне врегулювання порядку організації та проведення навчання фахівців для боротьби з пожежами й епідеміями (XV ст.-1918 р.); опанування знань та вмінь з організації захисту населення від хімічних засобів ураження і нападу з повітря (1918-1932 рр.); адміністративно-правове врегулювання курсової підготовки фахівців (1932-1961 рр.); підготовку керівного складу і фахівців до виконання спеціальних невідкладних аварійно-рятувальних робіт в осередку ядерного ураження (1961-1986 рр.); набуття досвіду з реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру (1986-1991 рр.); переорієнтацію та професійний розвиток кадрів для системи цивільного захисту, національну спрямованість і забезпечення умов для постійного підвищення кваліфікації керівного складу і фахівців (1991-по теперішній час).

Визначено особливості підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в Україні. Найбільш вагомими з них полягають у: державному замовленні ДСНС України на професійно компетентних фахівців у сфері цивільного захисту, що визначає зміст навчання; наявності мережі державних закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки із чіткою диференціацією категорій здобувачів освіти та слухачів курсів підвищення кваліфікації; специфіці навчання з урахуванням професійної діяльності фахівців, що пов'язана з психологічно та фізично складними і непередбачуваними обставинами; застосуванні різних форм підвищення кваліфікації та їх постійної трансформації з огляду на кількість і складність надзвичайних ситуацій, участі у виконанні завдань з їх мінімізації різних груп фахівців, рівня їхніх знань, умінь, особистісно-професійних якостей; локації підвищення кваліфікації (за місцем професійної діяльності фахівця та/або за місцем знаходження закладу вищої освіти та установи галузі цивільної безпеки, місця проведення командно-штабних, спеціальних об'єктових навчань (тренувань) органів управління цивільного захисту); врахуванні неоднорідності складу фахівців, які працюють в різних органах влади, підприємствах, установах, організаціях, забезпечуючи в межах законодавства виконання завдань з цивільної безпеки в певній сфері суспільного життя (охорона праці, екологічна і правоохоронна діяльність, пожежна безпека, цивільний захист тощо) і вирізняючись посадовими обов'язками та повноваженнями; проєктуванні освітнього процесу, що базується на психологічних закономірностях розвитку дорослої людини (вікові, індивідуальні, психологічні особливості, емоційний стан, мотивація навчання, життєвий досвід, соціальна позиція тощо), що забезпечить ефективність підвищення професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки.

У другому розділі – «Методологічні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті» – визначено й обґрунтовано методологічні підходи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; виокремлено принципи підвищення кваліфікації означених фахівців; представлено авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

На основі вивчення прогресивних ідей, теорій, сучасних освітніх парадигм виокремлено провідні методологічні підходи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті:

- *андрагогічний* – уможливорює вибір індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням специфіки освітніх потреб досліджуваних фахівців, їхнього життєвого та професійного досвіду, рівня професійної компетентності, спрямованості на безперервний розвиток;

- *акмеологічний* – орієнтує фахівців на постійне самовдосконалення, саморозвиток, стимулює їхній творчий потенціал, використання особистих ресурсів для досягнення акме-вершин професійного і особистісного розвитку;

- *системний* – уможливорює розгляд усіх складників підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в єдності з огляду на взаємодетермінованість змісту, завдань, цілей і освітньої діяльності та організації освітнього процесу;

- *особистісно-діяльнісний* – передбачає суб'єктно-орієнтовану організацію й управління різними видами діяльності в курсовий і міжкурсний періоди навчання;

- *компетентнісний* – спрямовується на вдосконалення професійних знань, умінь та особистісно-професійних якостей фахівця;

- *контекстний* – сприяє наступності, безперервності, інтегративності і цілісності освітнього процесу, передбачає його моделювання за допомогою комплексу форм, методів і засобів предметного та соціального змісту професійної діяльності фахівців з питань цивільної безпеки;

- *міждисциплінарний* – забезпечує інтегративний характер знань і вмінь за принципом галузевого взаємопроникнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у галузі цивільної безпеки.

Визначено три основні групи принципів підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки: *фундаментальні* – дотримання яких дає змогу створювати стратегії організації навчання (безперервності, обов'язковості, варіативності, збалансованості); *загальнодидактичні* – становлять основу вивчення всіх модулів і тем навчання, регулюють організаційні основи освітнього процесу (інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практичною діяльністю); *специфічні* – базові ідеї, необхідні для конструювання системи підвищення кваліфікації в галузі цивільної безпеки (наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки, субсидіарності).

Розроблено авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як теоретичний конструкт вихідних методологічних положень, яким вона має відповідати.

Концепція ґрунтується на сучасному досвіді розвитку післядипломної освіти, її нормативно-правовому забезпеченні, врахуванні державного замовлення на підвищення кваліфікації фахівців ДСНС України, безперервності розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, спрямованості підвищення їхньої кваліфікації на задоволення індивідуальних потреб в особистісному та професійному зростанні, а також забезпеченні потреб держави в кадрах з високим рівнем професійних знань, умінь, навичок, досвіду, здатних відповідально виконувати посадові обов'язки з розв'язання завдань щодо забезпечення безпеки життя і діяльності людей.

У межах концепції здійснено обґрунтування цілей, мети, підходів, принципів, змісту, форм організації, методів, освітніх технологій, педагогічних умов та системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. До особливостей концепції віднесено положення про те, що розвиток професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки в курсовий і міжкурсний періоди підвищення кваліфікації передбачає самовизначення змісту означеного розвитку, самоконтроль за рівнем самовдосконалення і саморозвитку в процесі навчання.

У третьому розділі – «*Теоретичні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті*» – охарактеризовано чинники підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; обґрунтовано педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації означених фахівців; розроблено інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; визначено критерії, показники і рівні розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки.

На підставі теоретичного аналізу виокремлено *чинники* впливу на підвищення кваліфікації фахівців, що детермінують навчання з питань цивільної безпеки: *зовнішні* (політичні, соціально-економічні, безпекові); *внутрішні*, що проявляються на: макrorівні – стосуються діяльності інституцій і реалізують заходи з цивільної безпеки відповідно до повноважень, для виконання яких здійснюється навчання фахівців; мезорівні – закономірності, що формуються в закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки, у яких підвищують кваліфікацію фахівців; мікрорівні – стосуються діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, установ галузі цивільної безпеки і фахівців, які підвищують кваліфікацію з питань цивільної безпеки.

За результатами факторного аналізу встановлено, що ефективність підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки безпосередньо залежить від сукупності педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – формування мотивації до професійного самовдосконалення фахівців як цілеспрямованого і систематичного процесу розвитку особистісно-професійних якостей, підвищення рівня професійної компетентності фахівця відповідно до вимог і умов його професійної діяльності та власної програми розвитку.

Друга педагогічна умова – імітаційне моделювання під час підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки на компетентнісній основі, що реалізується шляхом відпрацювання спеціальних сценаріїв управління процесом

прийняття рішення, опису реальної надзвичайної ситуації з поступовим уточненням необхідних факторів та аналізом певної інформації, отриманої в ході розв'язання навчального кейсу.

Розширення і збагачення практичного досвіду фахівців з комплексного вирішення навчальних завдань з реагування на надзвичайні ситуації, наближених до реального життя – *третьа педагогічна умова* – передбачає комплексне вирішення навчальних завдань під час проведення командно-штабних, спеціальних об'єктових навчань (тренувань) органів управління цивільного захисту.

Четверта педагогічна умова – створення інформаційного освітнього середовища розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки в закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки пов'язано з системно організованим електронним ресурсом забезпечення освітньої діяльності незалежно від форм (очної, заочної і дистанційної), що здійснюється шляхом надання віддаленого до нього доступу з метою набуття комплексу знань, умінь й особистісно-професійних якостей як при безпосередній (аудиторній), так і опосередкованій (позааудиторній, рознесеній в часі і просторі) взаємодії суб'єктів навчального процесу.

Зазначені педагогічні умови відображають взаємозалежність теоретичних основ і практико орієнтованих положень, реалізація яких підвищує ефективність навчання з метою формування професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки для потреб органів влади, підприємств, установ, організацій.

З урахуванням багатоаспектності професійної діяльності фахівців з питань цивільної безпеки спроектовано інваріантну модель професійної компетентності означених фахівців. У моделі виокремлено індивідуальні ознаки особистості фахівця, а також його індивідуальні цілі в підвищенні кваліфікації, які мають вагоме значення в галузі цивільної безпеки, що особливо важливо в контексті професійної діяльності.

Структуру професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки визначено як сукупність *когнітивного* (включає теоретичні та технологічні знання); *діяльнісного* (аналітичні і синтетичні вміння, управлінські та комунікативні знання і вміння), *особистісно-ціннісного* (особистісно-професійні якості) компонентів. Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано критерії: *змістово-смісловий* (відображає обсяг професійно важливих знань фахівців з питань цивільної безпеки); *організаційно-діяльнісний* (включає професійно важливі аналітичні і синтетичні вміння, організаційно-управлінські та комунікативні знання і вміння); *особистісний* (виражає вимоги до рівня розвитку професійно важливих якостей фахівця) та показники їх розвиненості. Визначені критерії та показники професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки уможливили охарактеризувати низький, середній і високий рівні її розвиненості.

У четвертому розділі – «*Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті*» – визначено цілі і завдання підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; спроектовано й теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань

цивільної безпеки; охарактеризовано зміст, форми, методи і технології навчання фахівців з питань цивільної безпеки у процесі підвищення кваліфікації.

У розділі представлено цілі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, які поділено на: *загальні (комплексні)* як стратегічні орієнтири до безперервного самовдосконалення і саморозвитку впродовж життя; *часткові (рамкові)* – спрямовані на підвищення у процесі освітньої діяльності свідомості фахівців щодо безпеки життя і діяльності людей; *конкретні (операційні)* – чітко визначають очікувані зміни особистості в результаті завершення навчального процесу (навчальний період, курс, модуль); *індивідуалізовані* – стосуються основних елементів навчального заняття і визначаються завданнями, що належить виконати на заняттях для успішного досягнення дидактичних цілей. Визначені цілі створюють окрему ієрархію, в якій нижчі підпорядковуються вищим, і навпаки – вищі можуть бути досягнуті лише за умови досягнення нижчих.

Відповідно до сформульованих цілей визначено завдання підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, а саме: всебічний розвиток у фахівця ціннісного ставлення до професійної діяльності; стимулювання до оволодіння міждисциплінарними знаннями в галузі цивільної безпеки; розвиток готовності до професійної діяльності та поглиблення психічної саморегуляції для ефективної діяльності в умовах реагування на надзвичайні ситуації; розвиток спроможності знаходити ефективні та оригінальні рішення складних проблем в галузі цивільної безпеки, уміння прогнозувати наслідки цих рішень в конкретних практичних ситуаціях; розвиток уміння використовувати теоретичні знання в практичних цілях, включаючи оцінку та аналіз, інтерпретацію явищ, процесів і механізмів, важливих для галузі цивільної безпеки; розвиток здатності фахівця до рефлексії як механізму самопізнання, самовизначення, самозміни, пошуку особистісно-значущого сенсу професії та здатності в ній самореалізуватися.

Створено та теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, структурними блоками якої є: *цільовий* (чинники (зовнішні, внутрішні), суспільне замовлення, мета); *теоретико-методологічний* (андрагогічний, акмеологічний, системний, особистісно-діяльнісний, контекстний, компетентнісний, міждисциплінарний наукові підходи; принципи: фундаментальні (безперервності, обов'язковості, варіативності, збалансованості); загальнодидактичні (інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практичною діяльністю); специфічні (наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки, субсидіарності)); *змістовий* (компоненти професійної компетентності (когнітивний, діяльнісний, особистісно-ціннісний); компоненти змісту навчання (основні, додаткові, практичні); циклічність навчання (курсний і міжкурсний періоди); етапи засвоєння змісту навчання (діагностично-мотиваційний, організаційно-діяльнісний, аналітично-результативний)); *організаційно-діяльнісний* (форми, методи, технології, засоби (підручники, методичні й навчальні посібники (зокрема електронні), комплексні завдання, комп'ютерні та мультимедійні системи навчання, інформаційно-освітнє середовище); *діагностично-результативний* (методи оцінювання (тестовий контроль знань, контрольні завдання, методики самооцінювання), критерії

оцінювання (змістово-смісловий, організаційно-діяльнісний, особистісний), рівні (низький, середній, високий) та очікуваний результат (підвищення рівня розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки) (рис. 1). Ефективність підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, з метою розвитку їхньої професійної компетентності, забезпечується педагогічними умовами.

Зміст підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки як педагогічно обґрунтована інформація відображена в навчальній документації і спрямована на регулювання процесу підготовки в закладі вищої освіти та установі галузі цивільної безпеки, реалізується через навчально-наукову роботу у взаємодії учасників освітнього процесу із залученням стейкхолдерів, спрямована на розвиток когнітивного, діяльнісного, особистісно-ціннісного компонентів професійної компетентності фахівців.

Зміст підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки визначається видами підготовки: *основної* – передбачає вивчення обов'язкової програми із загальними, профільними і регіональними складовими; *додаткової* – вивчення спеціалізованих інтерактивних курсів: «Проведення комплексного практичного заняття з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, за методом case-study» та «Координація діяльності, пов'язаної з техногенно-екологічною безпекою, захистом населення і територій, запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації»; *практичної* – участь у проведенні командно-штабних, спеціальних, показових, експериментальних об'єктових навчань (тренувань).

Установлено, що до найбільш доцільних і дієвих форм підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки з метою розвитку їхньої професійної компетентності відносяться: колективна, групова, індивідуальна, комбінування традиційних форм з дистанційними. Визначено методи, а саме: навчально-пізнавальні (проектне навчання, моделювання, вирішення ситуативних завдань, кейс різних типів тощо) та практико-орієнтовані (командно-штабні, спеціальні об'єктові навчання (тренування), аналіз професійної ситуації, проблемне навчання тощо).

Доведено ефективність використання сукупності інноваційних освітніх технологій, зокрема: дистанційного навчання, коучингової, ігрової (ситуаційно-рольової, (-ділової)), тренінгової, проектної, кейс-технології, soft skills, технологій віртуальної та доповненої реальності. Організація підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки здійснюється на основі циклічності курсового і міжкурсного періодів, що містить технологічний цикл взаємодії між суб'єктами освітнього процесу і забезпечує безперервний професійний розвиток в системі підвищення кваліфікації.

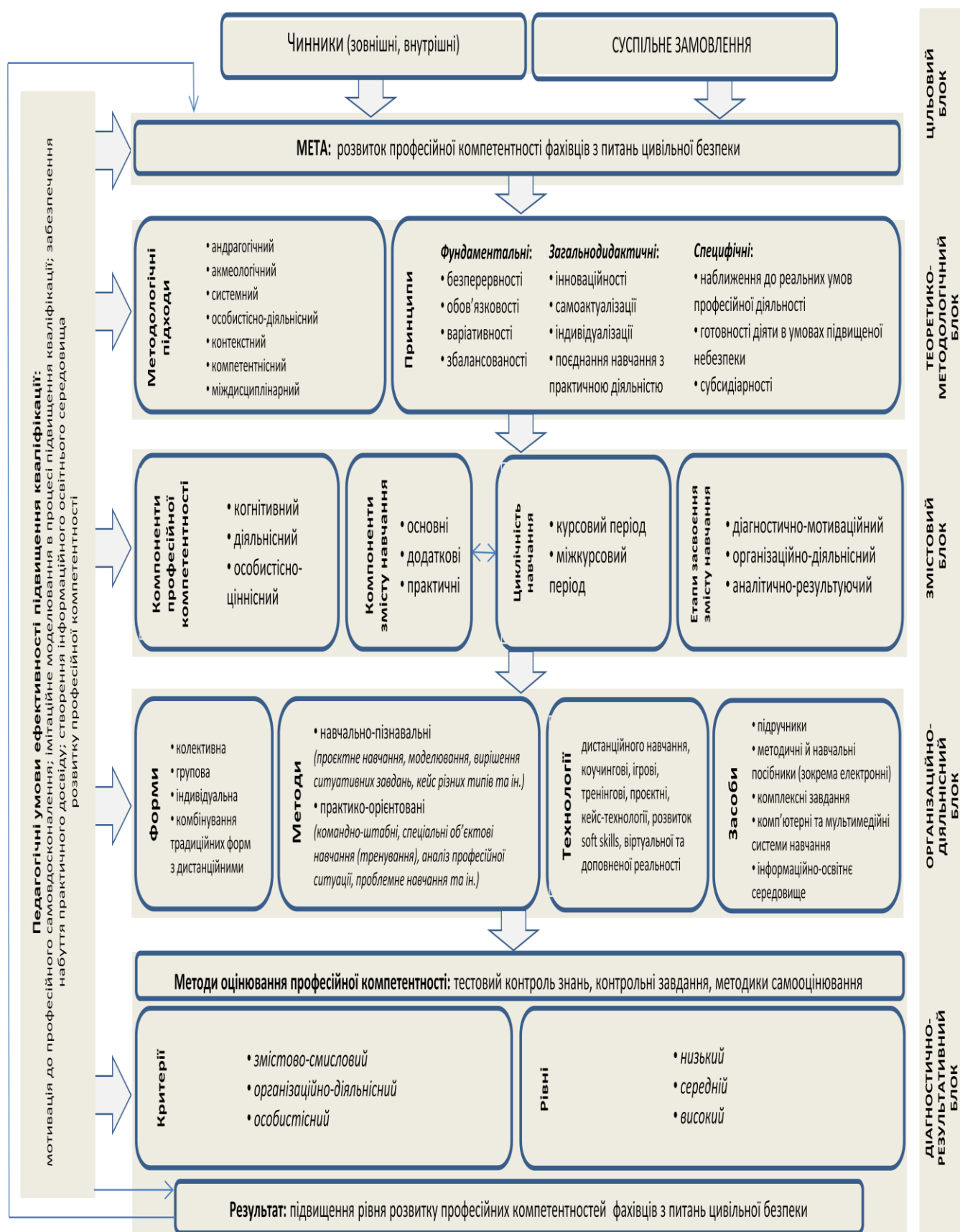

Рисунок 1. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті

У п'ятому розділі – «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки» – висвітлено методика організації педагогічного експерименту; проаналізовано і систематизовано результати констатувального етапу експерименту; узагальнено результати його формульовального етапу та визначено динаміку розвиненості компонентів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; здійснено обґрунтування перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2018-2022 рр. згідно розробленої програми і методики наукового пошуку на базі Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської, Київської, Львівської, Сумської, Чернівецької, Хмельницької областей, міста Київ. Експериментом було охоплено 386 осіб, з них 42 – керівники, заступники керівників органів державної влади і місцевого самоврядування, діяльність яких пов'язана з реалізацією заходів з цивільної безпеки, котрі склали вибірку сукупність.

Для визначення рівня розвиненості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки було використано авторські анкети і тести, адаптовану методика «Комунікативні й організаційні схильності (КОС)» В. Синявського та Б. Федоришина, тест на самооцінку особистості (методика С. Будассі).

При організації дослідно-експериментальної роботи ми спиралися на праці С. Гончаренка, М. Дементя, О. Жосана, Е. Муртазієва, Л. Петренко, М. Рубцова, Ю. Сурміна, в яких проведення експерименту не передбачає розподіл на контрольні і експериментальні групи, а оцінка вимірюваної якості респондентів здійснювалася за схемою «до – після».

Результати, отримані в ході констатувального етапу дослідження, засвідчили недостатній рівень розвиненості компонентів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки (когнітивний, діяльнісний, особистісно-ціннісний) за змістово-смісловим, організаційно-діяльнісним критеріями та переважання середнього рівня за особистісним критерієм, що пояснюється усвідомленістю необхідності саморозвитку професійно необхідних особистісних якостей означених фахівців.

Формульовальний етап експерименту передбачав апробацію в освітньому процесі спроектованої системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та виявлення її впливу на рівні сформованості професійної компетентності означених фахівців.

Щодо розвиненості когнітивного компоненту професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки – зменшилась кількість респондентів з низьким рівнем знань з 23,81 % до 4,76 % (-19,05 %) за рахунок зростання середнього, з 61,9 % до 69,05 % (+7,15 %) та високого – з 14,29 % до 26,19 % (+11,9 %). Зросли середній – з 50,01 % до 59,52 % (+9,51 %) та високий – з 30,95 % до 40,48 % (+9,53 %) рівні розвитку технологічних знань, і тільки 19,04 % слухачів залишилися на низькому рівні.

У ході діагностування розвиненості аналітичних умінь кількість слухачів курсів підвищення кваліфікації з низьким рівнем їхньої сформованості знизилася з 45,20 % до 14,29 % (-30,91 %), однак на 21,36 % зросла кількість тих, хто розвинув такі здібності до середнього рівня – з 33,40 % до 54,76 %, й тих, хто досяг високого рівня – на 9,55 %, тобто з 21,4 % до 30,95 %.

Щодо розвиненості синтетичних умінь, спостерігається також позитивна динаміка: кількість респондентів з низьким рівнем сформованості здатності до синтетичних умінь у професійній діяльності знизилася з 71,43 % до 33,33 %, тобто на 33,10 %; із середнім рівнем, навпаки – спостерігається зростання на 38,09 % (з 28,57 % до 66,66 %), водночас, високого рівня сформованості синтетичних умінь не досяг жоден фахівець з експериментальної групи.

Варто відзначити розвиток організаційно-управлінських знань і вмінь у групі слухачів, про що свідчить зростання середнього рівня з 9,60 % до 57,20 %, тобто на 47,60 %, та зменшення низького рівня – з 90,40 % до 42,80 % (- 47,60 %).

Відносно змін у групі респондентів щодо розвитку комунікативних знань і вмінь спостерігається зниження низького рівня з 100 % до 50 %, що становить половину слухачів з таким рівнем, і збільшення кількості респондентів до 50 %, які розвинули цю здатність до середнього рівня.

Розподіл за особистісно-ціннісним компонентом професійної компетентності виявив зростання середнього рівня з 21 % до 28 % (+7 %) та зниження низького – із 33 % до 32 % (-1 %), що свідчить про усвідомлення доцільності подальшого особистісного та професійного саморозвитку й самовдосконалення. Зниження високого рівня на 6 % зумовлено зміною слухачами самооцінки особистісних якостей відповідно до уявлення «Я-ідеальне» та «Я-реальне».

Порівняння якісних показників, отриманих на різних етапах педагогічного експерименту, подано в табл. 1 та унаочнено на рис. 2.

Таблиця 1

Зведена таблиця динаміки рівнів розвиненості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки

Компонент/ критерій	Рівні	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Когнітивний (змістово-смісловий)	Високий	22,57 %	33,34 %	+10,77
	Середній	56 %	64,29 %	+8,29
	Низький	21,43 %	2,37 %	-19,06
Діяльнісний (організаційно- діяльнісний)	Високий	0 %	7,74 %	+7,74
	Середній	12,72 %	57,15%	+44,43
	Низький	87,28 %	35,11%	-52,17
Особистісно-ціннісний (особистісний)	Високий	46 %	40 %	-6
	Середній	21 %	28 %	+7
	Низький	33 %	32 %	-1

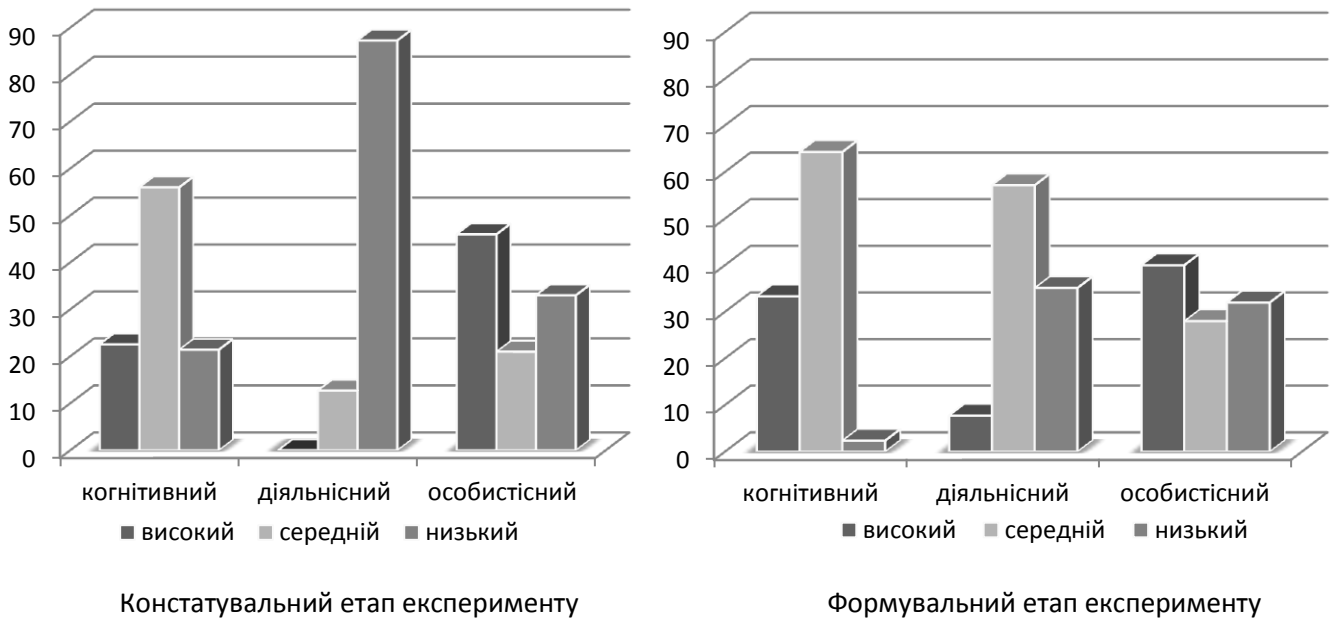

Рис. 2. Динаміка зміни рівнів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки

Порівняння узагальнених результатів констатувального та формувального етапів експерименту засвідчило про позитивну динаміку щодо розвиненості усіх компонентів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки: на констатувальному етапі дослідження переважаючим показником за компонентами професійної компетентності (когнітивний, діяльнісний, особистісно-ціннісний) був низький рівень (21,43 %; 87,28 %; 33 %), тоді як після формувального етапу домінуючими стали високий (33,34 %; 7,74 %; 40 %) і середній (64,29 %; 57,15 %; 28 %).

Доведення статистичної значущості результатів експериментальної роботи відбувалося за допомогою критерію згоди χ^2 Пірсона. Емпіричне значення χ^2 перевищувало його критичний показник ($\chi_{\text{емп}}^2 > \chi_{\text{кр}}^2$), тобто $87,18 > 5,991$ для ($\alpha \leq 0,05$), що засвідчило не випадковість отриманих даних і засвідчило дієвість системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті.

Отримані емпіричні дані в процесі дослідно-експериментальної роботи підтвердили ефективність проведеної роботи, засвідчили правомірність висунутих гіпотез і слугували основою для обґрунтування перспективних напрямів розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті на загальнодержавному, інституційному та особистісному рівнях.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено наукове обґрунтування й експериментальну перевірку теоретичних і методичних засад підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. Отримані результати дослідження підтверджують положення гіпотези, засвідчують досягнення мети, виконання поставлених завдань і дають підстави формулювати такі **висновки**:

1. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження у вітчизняних і зарубіжних джерелах, освітньої практики доведено, що підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки презентують як процес, що впливає на безперервне професійне вдосконалення фахівців, знаходиться у стані постійної трансформації та передбачає впровадження якісно нових підходів щодо організації їхнього навчання.

На підставі вивчення наукової літератури, структурно-семантичного аналізу базових понять проблемного поля дослідження («безпека», «цивільна безпека», «фахівець з питань цивільної безпеки», «компетентність», «професійна компетентність») сформульовано авторську дефініцію словосполучення «професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки» як інтегративне системне утворення, що враховує загальну ерудицію фахівця та досконале знання справи, зумовлене безперервним навчанням, а також досвідом та індивідуальними схильностями, цінностями, мотивами роботи і самовдосконаленням, усвідомленням себе в навколишньому середовищі та довілля щодо себе, що дає змогу розв'язувати професійні завдання, характерні для галузі цивільної безпеки.

2. Розроблена авторська концепція підвищення кваліфікації фахівців, що ґрунтується на: нормативно-правовій базі галузі цивільної безпеки та професійної освіти; сучасних ідеях і теоріях розвитку післядипломної освіти і освіти дорослих; досвіді практичного використання освітніх стандартів, орієнтованих на задоволення зростаючих запитів суспільства у фахівцях, готових до професійного виконання завдань із забезпечення безпеки життя і діяльності людей; безперервного професійного вдосконалення і розвитку особистісно-професійних якостей, необхідних для їх ефективної професійної діяльності. Провідна ідея концепції полягає в безперервності розвитку професійної компетентності фахівців цивільної безпеки із застосуванням форм, методів і освітніх технологій у процесі формальної і неформальної освіти та врахуванням інтегрованого характеру їхньої професійної діяльності, що зумовлює визначення змісту підвищення кваліфікації на основі вивчення поточного та прогнозування перспективного контексту професійних завдань у галузі цивільної безпеки.

Безперервний розвиток професійної компетентності, заснований на циклічній основі, що виявляється в технології організації підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в курсовий та міжкурсний періоди навчання і передбачає технологічний цикл взаємодії між суб'єктами освітнього процесу відповідно до вимог законодавства. На основі виокремлених методологічних підходів до підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки визначено взаємозв'язки сукупності принципів підвищення кваліфікації

означених фахівців, що становлять методологічну основу процесу їхнього професійного розвитку.

У концепції враховано педагогічні умови, а саме: мотивацію до професійного самовдосконалення фахівців; застосування імітаційного моделювання вдосконалення підготовки фахівців з питань цивільної безпеки у підвищенні кваліфікації на компетентнісній основі; розширення обсягу знань і набуття практичного досвіду у процесі навчання; створення інформаційного освітнього середовища, що уможливорює формування конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, здатного компетентісно здійснювати професійну діяльність.

3. Визначено методологічні підходи, а саме: андрагогічний; акмеологічний, системний; особистісно-діяльнісний; контекстний; компетентнісний та міждисциплінарний, що взаємодоповнюються та застосовуються в єдності щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Виокремлення та аналіз методологічних підходів спонукали визначення трьох груп принципів підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, а саме: фундаментальні (безперервності, обов'язковості, варіативності, збалансованості); загальнодидактичні (інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практикою); специфічні (наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної безпеки, субсидіарності).

Означені принципи відображають взаємозв'язки між цілями, змістом, формами організації, методами, технологіями та засобами безперервного розвитку фахівців з питань цивільної безпеки.

4. Створено інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, що характеризується цілісністю, поліфункціональністю, динамічністю всіх її компонентів, яка ураховує багатоаспектність їхньої професійної діяльності, визначає напрями розвитку професійної компетентності означених фахівців.

Комплексне представлення важливих характеристик професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, а саме: (індивідуальні («знати, як діяти», «знати, як бути»); визначення в дії професійної компетентності («здатність діяти»); досвід (здатність розвивати професійну компетентність); контекст (умови, обстановка, ситуація), в якому професійна компетентність задіяна; здобування освіти впродовж життя, дало підстави розглядати професійну компетентність як структуроване явище.

Професійна компетентність фахівця з питань цивільної безпеки має трьохкомпонентну структуру і складається з: *когнітивного* (включає теоретичні та технологічні знання); *діяльнісного* (аналітичні і синтетичні вміння, управлінські та комунікативні знання і вміння), *особистісно-ціннісного* (особистісно-професійні якості) компонентів.

Обґрунтовані та охарактеризовані критерії (змістово-смысловий, організаційно-діяльнісний, особистісний) і їх показники склали підґрунтя для

визначення розвиненості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки на низькому, середньому та високому рівнях.

5. Визначено сукупність педагогічних умов, що сприяють ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, а саме: мотивація до професійного самовдосконалення фахівця як цілеспрямованого і систематичного процесу розвитку знань, умінь, особистісно-професійних якостей; імітаційне моделювання в процесі підвищення кваліфікації фахівців на компетентнісній основі; забезпечення набуття практичного досвіду фахівцями з комплексного розв'язання навчальних завдань під час організації та проведення командно-штабних, спеціальних об'єктових навчань (тренувань), що організовуються органами влади, підприємствами, установами, організаціями; створення інформаційного освітнього середовища розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки в закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки. З'ясовано, що всі педагогічні умови перебувають у взаємозв'язку, а їх цілісне упровадження позитивно впливає на вдосконалення знань, умінь, особистісно-професійних якостей фахівця.

6. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті є сукупністю взаємопов'язаних та взаємозумовлених структурних блоків, які складають цілісну структуру, мають поліфункціональні властивості та підпорядковуються меті розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки. Структура системи охоплює п'ять блоків: цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний та діагностично-результативний. Цільовий блок враховує мету і завдання, визначені з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників впливу та суспільним замовленням на професійно компетентних і конкурентоспроможних фахівців з питань цивільної безпеки. *Теоретико-методологічний* блок охоплює методологічні підходи, з урахуванням яких здійснюється розвиток професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, а також пов'язаних з ними принципів (фундаментальні, загальнодидактичні та специфічні). *Змістовий блок* враховує специфіку професійної діяльності фахівців з питань цивільної безпеки та презентує компоненти змісту навчання (основний, додатковий, практичний), засвоєння яких відбувається впродовж діагностично-мотиваційного, організаційно-діялісного, аналітично-результуючого етапів у курсовий і міжкурсний періоди, що сприяє розвитку компонентів їхньої професійної компетентності (когнітивний, діяльнісний, особистісно-ціннісний). *Організаційно-діялісний* блок відображає комплекс форм, методів, технологій та засобів навчання фахівців з питань цивільної безпеки. *Діагностично-результативний* блок містить критерії, показники та рівні розвиненості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки та результат – підвищення рівня означеної компетентності фахівців. Експериментальна перевірка ефективності системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки підтвердила її дієвість та засвідчила позитивну динаміку змін у рівнях розвиненості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки.

7. Розроблено і впроваджено в систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки навчально-методичне забезпечення розвитку професійної компетентності, що охоплює: підручник «Підготовка пожежного-рятувальника: теорія та практика»; навчальні посібники: «Реагування на надзвичайні ситуації», «Організація та проведення занять із застосуванням інноваційних методів»; методичний посібник «Загальна підготовка працівників підприємств, установ, організацій до дій у надзвичайних ситуаціях»; практичний посібник «Вживання в умовах надзвичайних ситуацій»; практичні поради: «Організація цивільного захисту під час реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», «Перші кроки щодо організації цивільного захисту на базовому рівні місцевого самоврядування»; методичні рекомендації «Проведення комплексного практичного заняття з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту (за методом case-study)»; «Практикум для педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності з проведення практичних занять за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій».

8. Результати дослідження дали змогу обґрунтувати перспективні напрями розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки на трьох рівнях:

загальнодержавному – необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, зокрема урахування конструктивних ідей зарубіжного досвіду; посилення відповідальності фахівців з питань цивільної безпеки за несвоєчасне підвищення кваліфікації; не призначення на посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування фахівців, діяльність яких пов'язана з реалізацією заходів з цивільної безпеки, які не мають знань в галузі цивільної безпеки; посилення ролі органів влади, підприємств, установ, організацій у формуванні змісту програм підвищення кваліфікації з урахуванням природно-техногенного стану адміністративних територій та об'єктів господарювання; створення національної освітньої електронної платформи з питань цивільної безпеки;

інституційному – доцільність забезпечення консультативної та методичної підтримки у проведенні командно-штабних навчань (штабних тренувань) з працівниками органів управління та сил цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем Єдиної державної системи цивільного захисту; періодичне проведення навчання фахівців з питань цивільної безпеки на пожежно-випробувальному полігоні Інституту державного управління та наукових дослідження з цивільного захисту; розвиток соціального партнерства між органами влади, підприємствами, установами, організаціями і закладами вищої освіти та установами галузі цивільної безпеки;

особистісному – необхідність удосконалення й розширення фахових компетентностей з питань цивільної безпеки для успішної реалізації в професійній діяльності; мотивування потреби в навчанні впродовж життя і безперервного професійного розвитку; використання потенціалу неформальної та

інформальної освіти у підвищенні кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; залучення до участі у міжнародних тренінгах, програмах, проектах для підвищення рівня їхньої професійної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підвищення кваліфікації фахівців у післядипломній освіті. З-поміж перспективних напрямів подальшого наукового пошуку є підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки шляхом здобуття неформальної освіти; здійснення порівняльно-педагогічного аналізу систем підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у вітчизняній і світовій практиці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Михайлов В. М. Розвиток цивільного захисту у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. / Михайлов В. М., Ковровський Ю. Г., Волянський П. Б. *Науковий вісник НГУ*. Дніпропетровськ : НГУ. 2018. № 4. С. 115–121. (*Scopus Q2*).

2. Волянський П. Б. Застосування інтерактивних освітніх технологій у навчанні керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненям заходів з питань цивільного захисту / Волянський П. Б., Ковровський Ю. Г., Михайлов В. М. *Молодь і ринок*. 2019. № 5(172). С. 29–38.

3. Михайлов В. М. Підвищення кваліфікації керівників структурних підрозділів органів влади з питань цивільної безпеки у вітчизняній педагогічній літературі. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 11(40). С. 119–135.

4. Михайлов В. М. Аналіз проблеми навчання фахівців з питань цивільної безпеки у зарубіжних наукових джерелах / Михайлов В. М., Демків А. М. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 12(41). С. 145–165.

5. Михайлов В. М. Ретроспективний аналіз становлення системи підвищення кваліфікації керівного складу і фахівців галузі цивільної безпеки в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту. імені Івана Франка. 2020. Том 4, № 31. С. 21–31.

6. Михайлов В. М. Поняття «безпека» і «цивільна безпека» у міждисциплінарному науковому дискурсі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 1(17). С. 77–89.

7. Волянський П. Б. Управління знаннями як інструмент забезпечення безпеки населення в надзвичайних ситуаціях / Волянський П. Б., Михайлов В. М., Шихненко К. І., Михайлова А. В. *Науковий вісник НГУ*. 2020. № 6. С. 102–108. (*Scopus Q2*).

8. Михайлов В. М. Експлікація педагогічних понять «фахівець із питань цивільної безпеки» та «професійна компетентність фахівця з питань цивільної безпеки». *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2020. № 2(35). С. 112–120.

9. Михайлов В. М. Основні особливості підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 78. С. 148–153.

10. Михайлов В. М. Методика і логіка дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74, Т. 1. С. 118–122.

11. Михайлов В. М. Методологічні підходи до підвищення кваліфікації фахівців із питань цивільної безпеки. *Педагогічні науки : зб. наукових праць*. 2021. № 94. С. 100–106.

12. Михайлов В. М. Чинники професійного розвитку фахівців з питань цивільної безпеки. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. 2021. Т. 2, № 36. С. 261–266.

13. Петренко Л. М. Педагогічні умови вдосконалення підготовки фахівців з питань цивільної безпеки в процесі підвищення кваліфікації / Петренко Л. М., Михайлов В. М. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2021. Вип. 4(129). С. 17–27.

14. Михайлов В. М. Педагогічне моделювання розвитку професійної компетентності фахівців із питань цивільної безпеки в системі післядипломної освіти. *Академічні студії. Серія : Педагогіка*. 2021. Вип. 3, ч. 1. С. 50–58.

15. Михайлов В. Результати діагностування рівня розвитку когнітивного компонента професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки. *Professional Pedagogics*. 2021. № 2(23). С. 144–148.

16. Mykhailov V. Principles of formation of qualification of civil security specialists taking into account modern approaches to professional activity. *Knowledge, Education, Law, Management / Foundation of the Institute of Public Administration in Lublin*. Lublin, 2021. № 1 (37), vol. 1/2021. R. 44–47.

17. Aviation search and rescue personnel training by the means of the information educational environment of the establishment of postgraduate education / Mykhailov V., Kupriyevych V., Romanov L., Demkiv A. [etc.] *AD ALTA : Journal of interdisciplinary research*. 2021. vol. 11, issue 2, special issue XXI. P. 181–186. (*Web of Science*).

18. Михайлов В. М. Закономірності, принципи, методи організації освітньої діяльності навчальних закладів цивільного захисту. *Сучасні аспекти науки : колективна монографія*. Київ ; Братислава : Кандиба Т.П., 2020. С. 7–24.

19. Mykhailov V. Pedagogical concept of the civil security specialists' advanced training. *European vector of development of the modern scientific researches : collective monograph / edited by authors*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 273-290.

20. Михайлов В. М. Зміст та структура професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку : колективна монографія : у 2 ч. / відп. за випуск О. Є. Карпенко*. Львів-Торсунь : Ліга-Прес, 2021. Ч. 1. С. 285–308.

21. Цивільний захист у забезпеченні національної безпеки (основи становлення, сучасний стан, напрямки розвитку) : монографія / Лещенко О. Я., Михайлов В. М., Андрієнко М. В., Гаман П. І., Долгий О. А. Київ : ТРОПЕА, 2021. 348 с.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Михайлов В. М. Організація проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях у Республіці Польща : матеріали 16-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників, 23–24 бер. 2014 р. Київ : ІДУ ЦЗ, 2014. С. 195–197.

23. Михайлов В. М. Участь органів місцевої влади у підготовці та навчанні населення діям у надзвичайних ситуаціях. *Державне регулювання освітньо-наукового забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері цивільного захисту* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., 19-20 бер. 2014 р. Харків : НУЦЗУ, 2014. С. 75–77.

24. Михайлов В. М. Основні положення польського досвіду організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. *Забезпечення пожежної та техногенної безпеки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 31 жовт. 2014 р. Харків : НУЦЗУ, 2014. С. 106–108.

25. Михайлов В. М. Організаційне керівництво навчально-методичними центрами сфери цивільного захисту / Михайлов В. М., Талан І. С. *Державне управління науково-освітнього забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері цивільного захисту* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 квіт. 2015 р. Харків : НУЦЗУ, 2015. С. 288–290.

26. Михайлов В. М. Реалізація інноваційних освітніх технологій для формування професійної компетенції педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту / Михайлов В. М., Мірко Н. В. *Realita a perspektivy vyvoja spolocnosti: socialne, psychologicke a politicke aspektu: zbornik prispevkov z medzinarodna vedecko-prakticka konf., Vysoka skola Danubius, 28-29 okt. 2016. Sladkovicovo (Slovenská republika), 2016. P. 22–25.*

27. Михайлов В. М. Функціональна компетентність керівників і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту / Михайлов В. М., Романюк Н. М. *Безпека життєдіяльності на транспорті та виробництві – освіта, наука, практика* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 13–15 вер. 2016 р. Херсон : ХДМА, 2016. С. 238–240.

28. Михайлов В. М. Підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників сфери цивільного захисту шляхом впровадження сучасних методів навчання / Михайлов В. М., Мірко Н. В. *Innovative economy: processes, strategies, technologies* : international scientific conference, University of Jan Kochanowski, January 2018. Kielce (Poland), 2018. P. 112–115.

29. Михайлов В. М. Місцева політика в управлінні безпековим середовищем життєдіяльності людей. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку* : матеріали 20 Всеукр. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2018 р. Київ : ІДУ ЦЗ, 2018. С. 298–301.

30. Михайлов В. М. Практика формування компетентностей керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням заходів з питань цивільного захисту / Михайлов В. М., Ковровський Ю. Г., Мірко Н. В., Павлов С. С. *Актуальні питання підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування* : матеріали щорічної наук.-практ. конф. за міжн. участю, 1–2 лист. 2018 р. Київ : НАДУ ПУ, 2018. Том 1. С. 264–269.

31. Михайлов В. М. Кейс-метод як засіб формування професійних компетентностей фахівців сфери цивільного захисту / Михайлов В. М., Ковровський Ю. Г. *Наукове забезпечення освітнього процесу у сфері цивільного захисту* : матеріали 2 наук.-практ. конф. (за міжн. участю), 16 трав. 2019 р. Київ : ІДУ ЦЗ, 2019. С. 57–58.

32. Михайлов В. М. Актуальні питання вдосконалення підготовки фахівців сфери цивільного захисту / Михайлов В. М., Мірко Н. В. *Development of socio-economic systems in a global competitive environment* : II international scientific conference, 24 маю 2019. Le Mans (France), 2019. P. 118–121.

33. Михайлов В. М. Використання інтерактивних технологій у підвищенні кваліфікації керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту / Михайлов В. М., Бабійчук І. В. *Розвиток цивільного захисту в сучасних безпечних умовах* : матеріали 21 Всеукр. наук.-практ. конф., 8 жовт. 2019 р. Київ : ІДУ ЦЗ. С. 186–187.

34. Михайлов В. М. Організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в сучасних умовах професійної діяльності. *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., 7 квіт. 2020 р. Ірпінь, 2020. С. 93–95.

35. Михайлов В. М. Форми підвищення кваліфікації фахівців із питань цивільної безпеки: Зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 14 трав. 2020 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 186–188.

36. Михайлов В. М. Понятие «безопасность» и «гражданская безопасность»: педагогический дискурс. *Современные проблемы охраны природы и устойчивое развитие* : материалы междунар. науч.-практ. конф., 16 нояб. 2020. Семей (Казахстан), 2020. С. 464–468.

37. Демків А. М. Підвищення кваліфікації викладачів навчально-методичних центрів цивільного захисту: український досвід / Демків А. М., Михайлов В. М. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. 14 трав. 2020 р. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 131–133.

38. Михайлов В. М. Можливості та проблеми підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів влади з питань цивільної безпеки. *Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології* : матер. наук. чит., присвячених 115-й річн. від дня нар. Я. І. Цурковського. Львів : Львівський держ. унів. фіз. культури ім. І. Боберського, 2020. С. 76–80.

39. Михайлов В. М. Сучасні моделі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. *Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології; актуальні питання філології та мовознавства* : матеріали II міжнародної спеціалізованої наукової конференції, 11 черв., 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 99–100.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

40. Підготовка пожежного-рятувальника: теорія та практика : підручник пожежного-рятувальника / А. П. Бичев, Б. І. Білецький, В. М. Михайлов та ін. ; за заг. ред. С. А. Парталіяна. Київ : Палітурник, 2013. 704 с.

41. Реагування на надзвичайні ситуації : навч. посіб. / О. Г. Барило, П. Б. Волянський, В. М. Михайлов та ін. Київ : Бланк-Прес, 2014. 210 с.

42. Загальна підготовка працівників підприємств, установ, організацій до дій у надзвичайних ситуаціях : методичний посібник / П. Б. Волянський, О. П. Євсюков, В. М. Михайлов та ін. Львів : Палітурник, 2015. 292 с.

43. Вживання в умовах надзвичайних ситуацій : практичний посібник / П. Б. Волянський, О. Г. Барило, В. М. Михайлов та ін. Харків : Панов А.М., 2016. 189 с.

44. Організація цивільного захисту під час реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : практич. порадник / Лещенко О. Я., Михайлов В. М., Романюк Н. М., Скакун В. О. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інтердрук, 2017. 126 с.

45. Михайлов В. М. Проведення комплексного практичного заняття з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту (за методом case-study) : методичні рекомендації. Київ : ІДУ НД ЦЗ, 2021. 116 с.

46. Перші кроки щодо організації цивільного захисту на базовому рівні місцевого самоврядування : серія практичних порадників / О. Я. Лещенко, С. А. Кудін, В. М. Михайлов та ін. ; за заг. ред. П. Б. Волянського, С. А. Парталіяна. Київ : ІДУ НД ЦЗ, 2021. 261 с.

47. Кадровий потенціал суб'єктів забезпечення цивільного захисту: регіональний аспект : метод. посіб. / В. М. Михайлов та ін. Запоріжжя : ІДУ ЦЗ, 2014. 119 с.

48. Організація та проведення занять із застосуванням інноваційних методів : навч. посіб. / уклад. : Волянський П. Б., Євсюков О. П., Михайлов В. М., та ін. Київ : ІДУ НД ЦЗ, 2022. 131 с.

49. Практикум для педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності з проведення практичних занять за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій / уклад. : Михайлов В. М., Ковровський Ю. Г., Мірко Н. В., Романюк Н. П. Київ : ІДУ ЦЗ, 2017. 120 с.

АНОТАЦІЇ

Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ, 2022.

У дисертації здійснено цілісний аналіз системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. Розкрито особливості підвищення кваліфікації цих фахівців з огляду на специфічний характер їх професійної діяльності.

Теоретично обґрунтовано та розроблено авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. Виокремлено підходи і принципи, які стали методологічною основою дослідження. Спроектовано інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки з урахуванням багатоаспектності їхньої професійної діяльності.

Виокремлено компоненти професійної діяльності (когнітивний, діяльнісний, особистісно-ціннісний), розроблено критерії (змістово-смісловий, організаційно-діяльнісний, особистісний) та їх показники, на основі яких визначено рівні професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки (низький, середній, високий).

Розроблено й теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як сукупності взаємопов'язаних і взаємозумовлених структурних блоків (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-результативний) та експериментально перевірено її ефективність.

Обґрунтовано педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, що забезпечують позитивну динаміку розвитку компонентів професійної компетентності.

Розроблено навчально-методичне забезпечення розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у системі підвищення кваліфікації. Окреслено перспективи розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Ключові слова: система підвищення кваліфікації, післядипломна освіта, цивільна безпека, фахівець з питань цивільної безпеки, професійна компетентність.

Mykhailov V. M. The System of Professional Development of Civil Security Specialists in Postgraduate Education. - Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2022.

In the thesis, a holistic analysis of the system of advanced training of civil security specialists in postgraduate education was carried out. The specifics of improving the qualifications of these specialists in view of the specific nature of their professional activity, were revealed.

The author's concept of advanced training of civil security specialists in postgraduate education was theoretically substantiated and developed. The approaches and principles that became the methodological basis of the research were highlighted. An invariant model of the professional competence of civil security specialists with taking into account the multifaceted nature of their professional activity, was designed.

The components of professional activity (cognitive, activity, personal-value) were distinguished as well as the criteria (content-semantic, organizational-activity, personal) and their indicators, on the basis of which the levels of professional competence of civil security specialists were determined (low, medium, high).

The system of advanced training of civil security specialists in postgraduate education was developed and theoretically substantiated as a set of interrelated and mutually determined structural blocks (target, theoretical-methodological, semantic, organizational-active, diagnostic-resultative). Its effectiveness was varified experimentally.

Pedagogical conditions for the effectiveness of advanced training of civil security specialists in postgraduate education, which ensure positive dynamics of the development of components of professional competence, were substantiated.

Educational and methodological support for the development of professional competence of civil security specialists in the system of professional development was developed. The prospects for the development of the system of professional development of civil security specialists were outlined.

Key words: advanced training system, postgraduate education, civil security, civil security specialist, professional competence.